

Can Girona, una finca singular de Martorelles de Dalt

Joan Sanjuan i Esquirol*

Resum

Descripció de la història humana i econòmica durant el segle XX de can Girona, la finca més emblemàtica de Martorelles de Dalt, primer en mans de la família Piera, que van explotar-ne les pedreres, i després de l'Ajuntament de Barcelona, que va destinar la finca a beneficència, ensenyament, parc i jardins, i, actualment, a granja escola, casa de colònies i casal d'estiu. Sense oblidar la intenció de convertir-la en un immens abocador de brossa.

Paraules clau: masos, pedreres, fonts, beneficència, cultura, colònies

Introducció

Aquest treball sobre la finca de can Girona no pretén fer la descripció d'un paisatge altament suggestiu pels seus boscos, les seves fonts i les panoràmiques formidables sobre el Vallès i el Maresme. La frondositat del torrent de can Gurri i les seves ramificacions a punts tan característics com el castell de Sant Miquel, Castellruf i el turó d'en Galzeran, han convertit aquesta zona de la Serralada Litoral en una de les més visitades pels qui volen gaudir de la natura. El nostre objectiu és descriure la història humana i econòmica durant el segle XX de can Girona, la finca més emblemàtica de

Martorelles de Dalt, i que aquells que la visitin reconeixin els vestigis d'un passat proper i entranyable que els ajudi a assaborir encara millor la bellesa i l'encant del seu present.

Per a les fotografies i les exploracions a indrets no sempre fàcils de trobar hem comptat amb Francesc Ayats, Julio Santiago, Antonio Sánchez, Jordi Torres, Adolf Candela i Francesc Gelonc. Les referències orals cal agrair-les a Joan Font Sanjuan, Anton Font Sanjuan i Pere Sanjuan Esquirol. Per conèixer la natura de la zona recomanem el llibre de Josep Gordi i Jordi Mas: *Boscos i brolles del Vallès*, aproximació a la vegetació del torrent de can Gurri (el podeu trobar a les biblioteques de Martorelles i Mollet del Vallès). Altres fonts d'informacions són de tipus oral per part de la família Font-Sanjuan, que van viure i treballar a can Gurri i a can Girona.

1

1.1. Estat actual de la finca

La finca de can Girona, actualment propietat de l'Ajuntament de Barcelona, està ubicada, en la seva major extensió, en el terme municipal de Santa Maria de Martorelles. Arriba, per la seva cara nord, fins als termes de Montornès i Vallromanes; i per la cara del sol sortint fins Alella. Situada en el vessant de ponent de la Serralada Litoral, la finca s'estén al llarg del

* Enginyer Tècnic Industrial i llicenciat en Història Moderna i Contemporània. jse@telefonica.net

torrent de can Gurri, que forma la vall situada entre el castell de Sant Miquel i el turó de Castellruf.

Entrarem a la finca de can Girona pel seu accés natural, és a dir, per la part baixa del torrent de can Gurri. Abans haurem pujat per la carretera que va a Santa Maria de Martorelles i ens haurem desviat a l'esquerra seguint les indicacions cap a can Girona i el viver del castell de Sant Foix. El primer que trobarem en arribar a la finca és precisament el viver, situat a l'antiga finca de can Mariano, que va ser comprada a principis del segle XX per afegir-la a la de can Girona. L'antiga casa de can Mariano, absolutament restaurada, forma part de l'edificació de les dependències del viver del castell de Sant Foix, avui escola de jardineria de l'Ajuntament de Barcelona.

108

Passat can Mariano trobarem el casali de can Girona, una construcció de finals del segle XIX sobre l'antiga masia, amb un regust a estil colonial, amb la seva torre mirador i un entorn deliciós. El seu estat actual deixa molt a desitjar, de manera que no es pot utilitzar com a casa de colònies —que és per allò que servia darrerament— fins que no sigui sotmesa a una profunda restauració.

Tirant amunt pel costat esquerra del

Figura 1. Gran bassa o dipòsit de 10 metres de profunditat

torrent de can Gurri, trobarem la gran bassa d'aigua que nodreix els camps de la finca. Se sap que a prop de la bassa i havia dos masos: el de la Caseta i el de can Roscatlló o Rosanes, dels quals hem trobat les restes del segon.

Figura 2. Restes de can Roscatlló o Rosanes

Seguirem pujant fins a tocar el torrent. És la part més estreta i ombrívola de la vall. Allà el camí s'aplana, enmig d'una exuberant verneda coneguda pel Sot dels Arbres. Entre el camí i el torrent trobarem les restes de can Ros, la pedrera i una mica més amunt —al bell mig del torrent— la font o cascada de can Ros.

El planer i engrescador camí al seu pas pel Sot dels Arbres ens portarà fins el lloc més ponderat de la finca:

Figura 3. Restes de can Ros

la font de la Mercè, també amb la seva corresponent pedrera. A partir d'aquí la vall s'eixampla i s'enfila.

Si agafem el camí de la dreta, el que puja a Castellruf, arribarem als plans del Xicola, un corriol a la dreta ens portarà fins a les ruïnes de can Xicola.

Figura 4. Restes de can Xicola

Si agafem el camí de l'esquerra seguirem el torrent de can Gurri pel seu costat dret fins arribar al mas de can Santpare, les restes del qual estan tapades per un bardissar. A l'altre costat del torrent hi trobarem can Nofre, on encara endevinarem un forn de llenya i uns contraforts aguantant el que resta de paret de la façana principal.

Seguim pujant fins trobar, a l'esquerra, un camí que ens portarà a la bassa de can Barbeta i la mina que

Figura 5. Restes de can Santpare

Figura 6. Restes de can Nofre

l'alimentava, més endavant trobarem les restes de can Barbeta. Però en lloc de girar cap a can Barbeta continuem pujant fins a can Gurri, un mas del qual ja se n'ha perdut la petja, i que va ser, després de can Girona i can Mariano, el més emblemàtic de la finca, entre altres coses, pel renom de la seva font.

És precisament a partir de la font de can Gurri, agafant un sender cap a la dreta i amunt, que trobarem les restes de ca la Treseta i la seva font, coneguda també per la font del Llorer. Ens consta que a prop d'aquest mas hi havia també una pedrera que no hem sabut trobar.

En reproduir el nom i les restes d'aquests masos no pretenem altra cosa que conservar la seva memòria, ja que altrament es perdria. Dels nombrosos habitatges de la finca a principis del segle XX els únics que resten drets són els de can Girona i can Mariano. A la destrucció natural cal afegir-hi la mà dels propietaris de la finca, que

no volien que els masos que s'anaven abandonant fossin ocupats per gent estranya, d'aquí que en quedar buits se'ls esbotzés la coberta per accelerar la seva degradació.

1.2 El casalici de can Girona

Del casalici de can Girona, una construcció de finals del segle XIX sobre l'antiga masia, no se'n sap gaire gran cosa. Els estudiosos locals hau-

Figura 7. Mapa de situació dels masos de can Girona

110

Figura 8. Restes de ca la Treseta

Figura 9. Can Girona

rem de fer un esforç per indagar en escriptures i documents de l'època els orígens i transaccions de la finca.

2

2.1. Can Girona al segle XIX

Tenim referència antiga de can Girona per un cens de l'any 1626 fet pel rector de la parròquia de Santa Maria de Martorelles, Pau Querol. Segons aquest cens, la parròquia tenia 17 focs amb 121 persones; el foc de can Girona constava de 16 persones.

Francesc Maspons i Labrós, l'any 1889, en el butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana (any 12, números 124-126) va publicar un article titulat: "Les muntanyes de la costa de llevant", on a partir de la Conreria explica diverses excursions en què apareixen referències geogràfiques que avui poden tenir un cert interès.

Parla d'una vall estreta i escabrosa formada per Castellruf, per Montcau i l'estrep que forma el turó o castell de Montornès, també anomenat castell de Sant Miquel. Parla d'una font, "fresca i abundosa", que en diuen can Gurri. "Al fons d'aquesta vall es troben diverses cases, entre elles can Roscatlló, fins a una de molt gran restaurada de poc, amb la seva capella i alta torre coneguda per can Girona, propietat del Sr. Ros de Barcelona. En prou feines tenen terres planeres per conrear, de tan estreta que encara hi és la vall".

És interessant el que explica Maspons sobre la tirada dels pobles de la serralada que miren al Vallès d'anar cap els pobles de la costa: "Separats del pla i centre del Vallès pels rius Besòs i Mogent, apartats de Granollers, prefereixen fer una forta pujada i anar de dret a poblacions ben assortides com les de la costa, i que fins hi tot són

a més curta distància. Per això, fins i tot les escriptures de gairebé totes les cases d'aquells pobles són atorgades en les notaries de Vilassar, Premià i el Masnou". El que pot explicar que el torrent de can Gurri fos transitat en aquest sentit.

Finalment, Maspons destaca els vins de la zona: "massa bons per usarlos com a vi comú." Afirmar que la part del Vallès de la serralada "com a vesant que és tota obaga, el bosc de tall, sempre criador, hi dóna bons rèdits". Prova evident que, en aquell temps, els boscos es treballaven i s'explotaven.

La finca agrícola i d'estiueig del segle XIX canvia d'amo i usos en començar el segle XX, quan és comprada per un dels propietaris de "Fomento de Obras y Construcciones", Lluís Piera, que la dedica, fonamentalment, a l'explotació de les pedreres i la fa servir, també, com a lloc d'esbarjo per a la família.

3

3.1. L'agricultura

L'ús agrícola de can Girona ha estat constant en els primers tres quarts del segle XX, i no va minvar durant el primer quart amb l'explotació de les pedreres. Els masos que hem descrit estaven tots habitats i servien indistintament de punts logístics de les pedreres com perquè les famílies que els habitaven explotessin les feixes de terra dels seus voltants, aprofitant les aigües de les fonts i de les mines al llarg del torrent de can Gurri.

La família Piera també va fomentar l'agricultura, tornant a replantar la vinya malmesa per la fil·loxera i introduint la plantació massiva de cirerers, arbres que agafarien una bona empremta a Martorelles i els seus voltants durant la segona meitat del segle.

3.2. Les pedreres

El meu pare tenia vuit anys quan, l'any 1914, va emigrar de Benasal, província de Castelló, amb els meus avis, per anar a raure a can Gurri. La seva germana, l'Amparo, feia de minyona a Barcelona, a casa del senyor Piera, un dels principals accionistes de l'empresa "Fomento de Obras y Construcciones", coneguda popularment pel Foment, que aleshores s'encarregava de la neteja de la ciutat comtal i revestia de llambordes els seus carrers.

Els Piera havien comprat a Martorelles (aleshores un sol poble) la finca de can Girona, on passaven els estius i n'explotaven les pedreres per fer-ne llambordes.

Els masovers de can Gurri es barallaren amb el guarda de la finca i el senyor Piera els va fer fora. Quan l'Amparo va saber que can Gurri restava buit, va demanar als amos la plaça de masovers per als seus pares, que quan tingueren el permís no s'ho pensaren dues vegades.

Can Gurri era un tros de paradís fàcil d'estimar. El mas – situat estratègicament en un altiplà d'oscil·lacions

suaus, amb vistes cap el Vallès i el Maresme, a prop d'una font d'arbres tofuts, amb les escorrialles de la qual es regaven els horts– era visitat els dies de festa per caçadors i excursionistes, als qui els meus avis, en Baptista i la Roseta, ajudats per filles i gendres, oferien amanides, arrossos i carns a la brasa.

Quan hi va haver la bonança econòmica de la primera guerra mundial, Martorelles tenia obertes un bon grapat de pedreres que produïen llambordes. A la finca de can Girona el Foment n'explotava unes quantes. La que més rajava era la de can Santpare. N'hi havia una a prop de can Nofre. Una altra, una mica més amunt de la font de la Mercè. La més propera a la carena de la Serralada de Marina era la de can Gurri.

Les llambordes eren traginades per cavallerisses des de les pedreres fins a la cruïlla de la carretera de Martorelles amb el camí de can Girona. Allí es carregaven en camions i carros per transportar-les a l'estació de tren de Mollet del Vallès i a d'altres punts.

El meu pare va rebre la primera soldada del Foment als dotze anys. El seu treball consistia en fer d'aiguader. Amb l'ase carregava l'aigua de la font de can Gurri –enclavada a prop del mas, rodejada de pinastres i falgueres– per abastar els assedegats picapedrers. Com que la pedrera de can Gurri era inaccessible als carros i la seva producció escassa, quan no baixava aigua pel viarany

112

Figura 10. Can Gurri, 1915. En Baptista i la Roseta amb tres dels seus fills

Figura 11. Pedrera de can Ros

Figura 12. Pedrera de la font de la Mercè

Figura 13. Pedrera de can Girona

de gresa relliscosa traginava llambordes dins les sàrries fins el carregador de can Santpare.

En aquell temps, les pedreres de can Girona donaven feina a molta gent, la majoria de fora poble.

Venien en colles, treballaven de sol a sol, menjaven a peu d'obra i feien nit, estibats, al mas de can Ros. Entre els picapedrers hi havia un gran nombre de valencians, no podia ser altrament tractant-se del Foment. Era una mà d'obra barata i dòcil, en contrapunt a la mà d'obra autòctona influenciada pel fort moviment anarquista de l'època. Si Sants, en aquella època, era el barri de Barcelona amb més valencians, el Foment era l'empresa que més n'hi tenia en plantilla. La immensa majoria de carreters i escombredors que feien la neteja dels carrers ho eren. També entre els picapedrers la quantitat de valencians era molt grossa. La preferència del Foment pels valencians era evident.

El delit del senyor Piera per cercar pedreres a la seva finca de can Girona va ser enorme, potser perquè mai va trobar la pedrera adient. La seva obsessió va ser la veïna pedrera de can Guillemí, de bona pedra, alta i enorme, de fàcil accés, la qual va intentar comprar inútilment. Sembla que va ser la frustració de no poder adquirir la pedrera dels Guillemí que el va portar a desfer-se de la finca de can Girona.

L'explotació de les pedreres de can Girona va durar fins que els Piera, l'any 1920, van vendre la finca a l'Ajuntament de Barcelona. Els nous amos la van destinar, primer, a centre de beneficència i, després, amb la República, el Negociat de Cultura es va encarregar de la seva administració i la va dedicar a centre de colònies per a mestres i alumnes de les escoles municipals de Barcelona. Fou la fi de

Figura 14. Pedrera de can Nofre

Figura 17. Font de ca la Treseta o del Llorer

Figura 15. Font de can Gurri

Figura 16. Mina de can Barbeta

les pedreres i l'inici d'una de les experiències més reeixides en el món de la cultura i l'ensenyament que, com tantes coses, la maleïda guerra del 36 va estroncar.

3.3. Els itineraris de l'aigua

Per conèixer a fons els itineraris de les aigües a la finca de can Girona recomanem el llibre d'Adolf Candela, Antoni Sánchez i Quíxol Sorriano: *Les Fonts Martorellenques*; maig 2011; edició privada (el podeu trobar a la biblioteca de Martorelles).

A can Girona trobem un sistema d'aprofitament de l'aigua elemental molt ben travat. Masos, fonts i feixes formaven unitats d'explotació agrícola, en un indret on tot s'aprofitava: pedres, fusta, llenya per escalfar i fer carbó; però, sobretot, l'aigua.

El casalici de can Girona té la seva pròpia font, la del Racó, però es nodreix de la gran mina existent més amunt de la font de la Mercè, allà on diversos torrents coincideixen amb el torrent de can Gurri.

El meu pare, que va ser encarregat agrícola de can Girona en temps de la república, havia entrat a la mina diverses vegades per netejar-la. Està feta

Figura 18. Bassa de can Barbeta

Figura 21. Mina de la font de la Mercè

Figura 19. Salt de can Ros

Figura 20. Salt de can Girona

d'obra, d'uns cent metres de llargada. L'última vegada que el pare la va netejar va ser denunciat per imprudència. Quan davant del jutge van preguntar-li qui anava davant dels homes que van entrar a la mina va contestar: jo. Mai em va explicar com va acabar el judici.

Cal destacar que l'Ajuntament de Mollet del Vallès va construir una conducció per abastir d'aigua de can Girona la seva població.

3.4. Les prospeccions mineres

A Martorelles, a principis del segle XX, es van fer diverses prospeccions mineres sense èxit. Sabem d'una prospecció a cel obert, a la recerca de mineral de plom, a Coll Mercader. També es van fer prospeccions a les Licorelles. La més coneguda és la que es va fer als plans d'en Xicola per cercar-hi mineral de coure.

4

4.1. Can Girona passa a ser propietat de l'Ajuntament de Barcelona

Per què l'Ajuntament de Barcelona, l'any 1920, compra a la família

116

Figura 22. Mina de coure als plans d'en Xicola

Piera la finca de can Girona? Les relacions d'interessos entre Ajuntament i Fomento de Obras i Construcciones eren prou importants. El cert és que les pedreres de can Girona, petites, estretes i mal comunicades ja no donaven més de si. El que ja no s'entén és l'interés de l'ajuntament barceloní per la finca.

4.1.1 La dictadura de Primo de Rivera i la beneficència

Quan l'Ajuntament de Barcelona compra la finca, la destina a explotació agrícola a través de persones que depenen de la beneficència.

4.1.2 La República i les colònies escolars

És l'any 1932 que l'Ajuntament de Barcelona habilita la finca com a centre de colònies per als alumnes de les seves escoles. Una iniciativa pionera, en aquells anys, que pretén acostar els nens i les nenes de la gran ciutat a la natura.

4.1.3 La guerra civil

Segueix l'activitat de colònies de manera accidentada, així com de lloc d'estada de membres de la Generalitat.

4.1.4 A la postguerra torna la beneficència

Acabada la guerra civil, l'allau de

gent pobla fa que moltes dependències municipals, abans destinades a ensenyament i cultura, es dediquin a la beneficència. A can Girona es traslladen, sobretot, xicots joves que practiquen l'agricultura.

4.1.5 *L'experiència dels vivers de Parcs i Jardins de Barcelona*

Els anys cinquanta la finca s'utilitza com a viver de Parcs i Jardins de Barcelona. Sembla que ni el lloc ni el clima és l'adequat. Una vall massa estreta per treballar amb la maquinària adient i per rebre el sol necessari. D'aquella experiència resta un bosc de pins americans i unes explanades on es plantava gespa.

5

5.1. La Democràcia redescobreix can Girona

5.1.1. *L'escola Viver Castell de Sant Foix*

Com ja hem explicat, la finca de can Mariano va ser adquirida a principis del segle XX per Lluís Piera per afegir-la a la finca de can Girona. La casa de can Mariano es va fer servir per hostatjar asilats i com a casa de colònies. El 1978, l'Ajuntament de Barcelona restaura can Mariano i posa en funcionament l'escola de jardineria Viver Castell de Sant Foix adaptada a alumnes amb necessitats educatives especials.

5.1.2. *L'intent de l'abocador*

El gener de 1972, l'Ajuntament de Barcelona inicia a can Girona un important moviment de terres i eixamplament de camins sense informar ni demanar permís a l'Ajuntament de Santa Maria de Martorelles. Són alguns veïns els qui denuncien aquest fet al seu ajuntament i aquest mana parar les obres i insta l'Ajuntament de Barcelo-

na a demanar el permís que correspon. Quan corre la veu que es pretén fer un abocador per a les escombraries de la ciutat de Barcelona, la mobilització de la població és immediata.

Quan l'Ajuntament de Barcelona, el mes de febrer, demana permís per tirar endavant el seu projecte d'abocador, l'Ajuntament de Santa Maria de Martorelles, dos dies després, el denega.

El mes d'abril es decideix que la ubicació de l'abocador serà el Garraf, en el municipi de Gavà. La proposta de can Girona queda descartada.

M'explica el qui aleshores era secretari de l'Ajuntament de Santa Maria de Martorelles, el senyor Josep Torras i Truyols, que un cop parades les obres, el governador civil de Barcelona, Pelayo Ros, va citar els ajuntaments de Barcelona i Santa Maria de Martorelles. Mentre l'Ajuntament de Santa Maria al·legava davant el governador que havia parat les obres per manca de permís, l'Ajuntament de Barcelona es va comprometre a demanar-lo i va mostrar un projecte que considerava perfecte. El governador civil va instar l'Ajuntament de Santa Maria a considerar la sol·licitud.

Sobre aquest tema remeto el lector a un treball realitzat per l'Associació pel Desenvolupament Ecològic El Lledoner (Ecologistes en Acció), del maig del 2000, titulat: L'Abocador de can Girona (el podeu trobar a la biblioteca de Martorelles).

5.1.3. *La granja-escola*

El 1976 s'hi estableix la primera granja escola de l'estat espanyol, amb itineraris de natura de cara a les escoles. L'activitat es paralitza l'any 1985 perquè el casali de can Girona necessita una reforma en profunditat de reparació i adequació a les normes vigents.

5.1.4. *L'intent d'un asil per a gent gran*

Can Girona és una gran oportunitat per Martorelles i l'entorn, però, al mateix temps, és un enorme perill. L'Ajuntament de Barcelona, de tant en tant, descobreix que en un lloc retirat, als afores del seu terme, hi té una propietat extensa. L'ús que en pot fer —així ho assenyalava l'experiència— és imprevisible. Ja hem vist la intenció d'abocar-hi les escombraries. Una altra decisió controvertida va ser la de desplaçar l'asil per a gent gran del Parc de la Ciutadella de Barcelona a can Girona, que finalment no es va dur a terme. Però, sabem quina serà la propera pensada? Sortosament, la major part de la vall està dins del PEIN Parc de la Serralada Litoral i gaudeix d'un cert grau de protecció.

5.1.5. *Tornen les colònies escolars*

El 1992 can Girona torna a funcionar com a lloc de colònies i acampada, després d'haver-hi realitzat petites reformes.

5.1.6. *La situació actual, un atzucac*

El casalici de can Girona, per poder funcionar com a casa de colònies, necessita una reforma en profunditat, l'execució de la qual no s'albira fàcil. Mentrestant pateix la degradació natural del pas del temps. El conreu dins de la finca és pràcticament inexistent. Segueix l'activitat d'acampada, cada vegada més mancada de mitjans.

Sortosament, el bosc i el paisatge és cada cop més esponerós i el Consorci del Parc de la Serralada de Marina fa un manteniment de l'entorn, de les fonts i els camins, acceptable.

Acabarà el casalici de can Girona com les masoveries de la finca? Es despertarà l'Ajuntament de Barcelona amb una idea lluminosa per desempallegarse d'algun vesper de la metròpoli?

Sembla que la idea actual d'un centre de la natura, de granja escola i casa de colònies, s'hauria d'acabar consolidant. El projecte 2000 valorava en dos-cents milions de pessetes la inversió necessària. Ara en serien bastant més.